

GJ. SZABO: ZAGREBAČKE GRAĐEVINE XVII. STOLJEĆA

I.

Gotovo je tisuću ljeta prošlo otkako se je Zagreb pojavio u istoriji, ali po svojim građevinama spada on u red veoma mladih gradova. Iz prošlih je dana veoma malo sačuvao, daleko manje no što su sačuvali drugi kud i kamo neznatniji gradovi; gradovi, koji su daleko više stradali i od ratova i od požara i od potresa. Ne ću da uprem pogled na Pariz, najmoderniji od gradova kontinenta, koji je sebi spasio čitav niz dapače privatnih građevina iz gotičkoga doba, zdanja, što ih se još i danas upotrebljava. Ja ću samo zbog ispodredbe podsjetiti na brojne njemačke, češke i magjarske gradove i gradiće, koji imaju cijele ulice, u kojima se već tri i četiri stoljeća stanuje, a kuće ni izdaleka nijesu trošne.

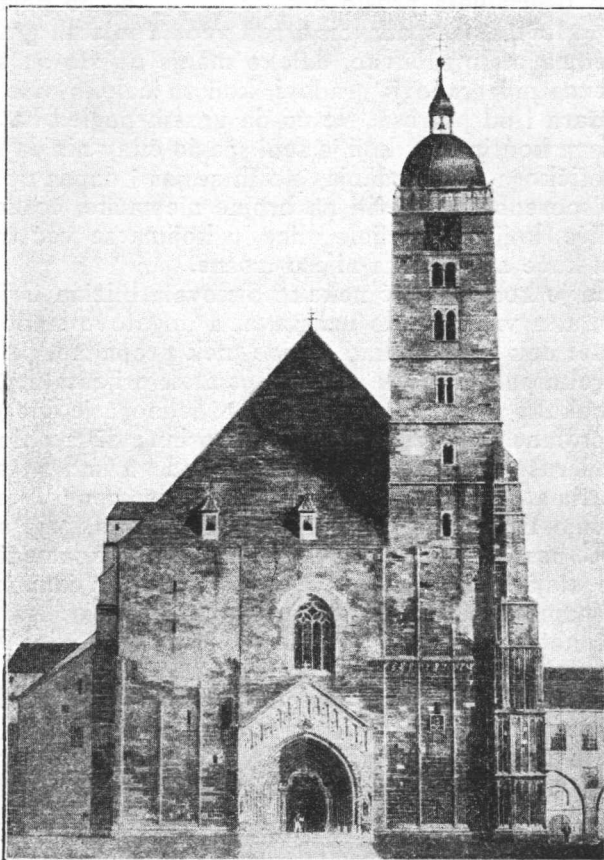
Čini se, da je kod nas već nekako djelovala blizina Orijeanta. Orientalac rado stvara, a vrlo nerado uzdržava, a pogotovo slabo mari za privatne građevine: dok ide ide, kad ne ide, nek propadne, pa stvaraj novo, Tu se u neku ruku pokazuje još donekle ostatak orijetnalnoga nomadstva.

Tako je nekako i u nas: mi nemamo ni jednoga jedinoga ostatka gotičke kakove profane građevine u Zagrebu, osim možda onih stupova, što ih se našlo kod rušenja stare županijske zgrade a sad su smješteni pod Kamenitim Vratima. Već sam jednom prilikom spomenuo, kako je čudnovato, da mi nismo tradicijom zapamtili ni ono mjesto, gdje su stajali kraljevski dvorci. U nas je pokušavano prema pisanim spomenicima odrediti mjesto, gdje je stajao taj palatium regis, no tamo ga jamačno nije nikad bilo. A evo, u najnovije doba, jedan primjer zapuštanja: Na Dolcu je stajala kurija protonotara Plemića, tipična plemićska građevina XVII. stoljeća. Kroz stoljeća postala je nevjerovatno trošna i zapuštena, da bi njezin opravak, istina, značio posvemašnju novogradnju, ali bi je bila zaslužila. Kod nas je posvemašnje nerazumijevanje vrijednosti i ljepote drevnih spomenika, naročito u drugoj polovini XIX. stoljeća, dovelo do toga, da su nestale mnoge i mnoge vrednote, za uvijek, a nije ih se znalo baš ničim nadomjestiti, kao što se to, nažalost, i dalje samo produžuje.

Kakove građevinske istorije grada Zagreba nemamo do danas, a valjda je ne ćemo nikad ni imati. Nestalo je sijaset objekata u novije vrijeme, o kojima danas nitko više ne zna, jer se uspomena na njih gubi vrlo brzo sa predodžbom objekta. To se najbolje vidi, kad se prisposdobi slike kojega pregrađenoga kraja ili objekti sami. Oni, koji su kod pregradnje sudjelovali često nemaju više ni pojma o prijašnjem stanju. Nešto se, doduše, pokušalo istraživati o važnijim spomenicima, naročito o crkvama, ali i tu se ispoljile često nevjerovatne zablude.

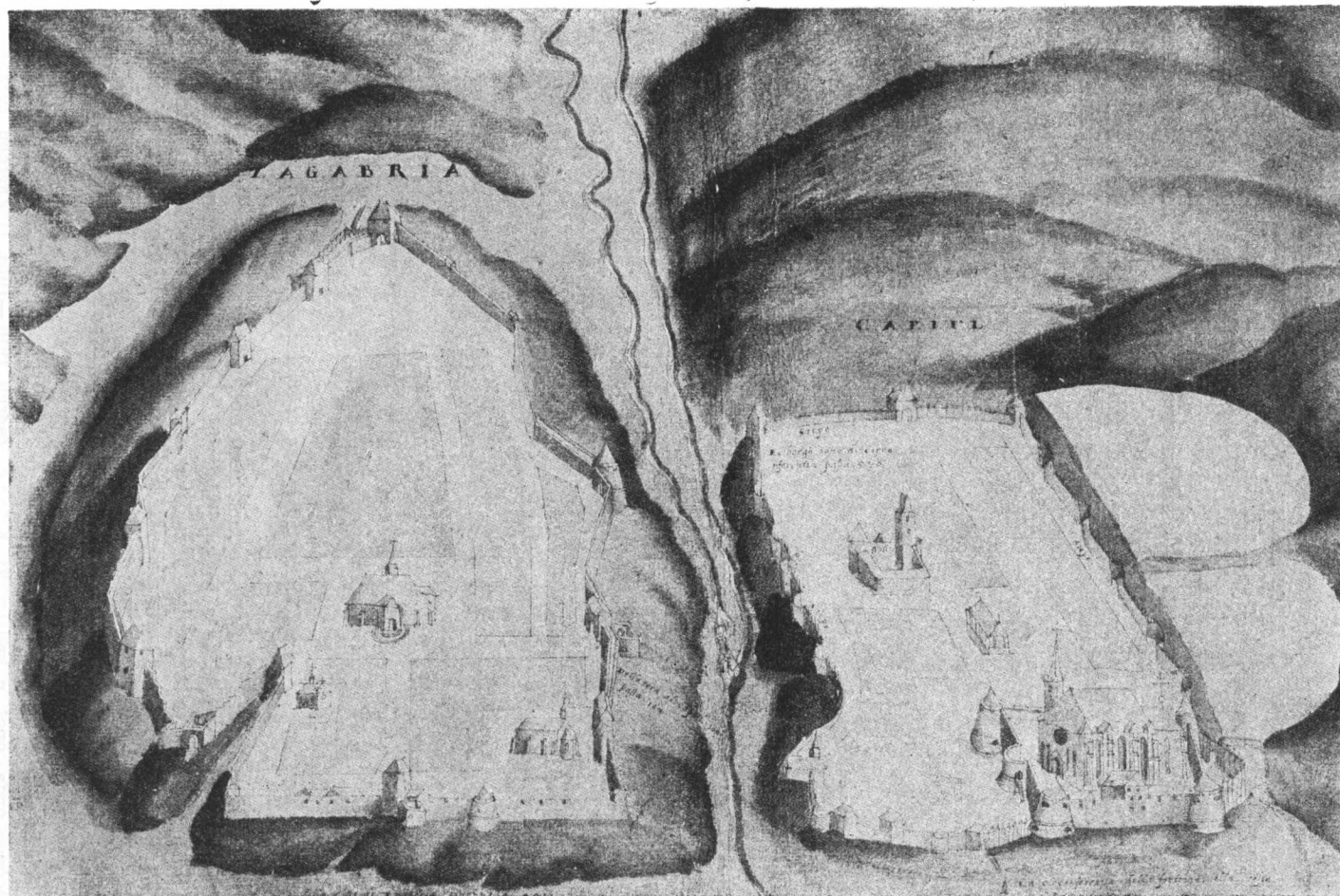
Tako se dakle zbilo, da mi o pojedinim fazama razvitka grada Zagreba u prošlosti nemamo zapravo nikakove jasne predodžbe. Sve što nam je znano, to restauriramo tek po literarnim dokumentima, jer su drugi posve manjkavi i nedostatni. A to vrijedi ponajjače za gotičko doba.

Teško bi bilo predočiti sebi gotički Zagreb sve da je i više nacrti i da je ostalo još i više vijesti nego što jest. Ovako možemo samo zamisliti gradić biskupski — Kaptol s Vlaškom ulicom — kao jednu skupinu, a grad na Gričkim Goricama kao drugu. Tako je ostalo sve do g. 1850. Ono ostalo nije značilo mnogo; to su bila »suburbia«, gdje se došljaci naseljavali. Poslije tatarske provale opasan je Grič zidom, tragovi postoje i danas, jer je većina kuća u Visokoj i Demetrovoj ulici sazidana na starim zidovima. Ostalo je nekoliko naskroz preinačenih kula: Pongracova kuća, pa kula do Jelačićeve palače takovi su ostaci. Gradskih je vrata s njihovim tornje-

5. Fasada stare zagrebačke stolne crkve.

vima nestalo gotovo sasvim: Mesnička vrata, koja poznajemo sa slika iz g. 1792. i 1822.-27. porušena su u vrijeme od g. 1848.-1850. »Dverce« je porušeno g. 1813., kad se je počelo stvarati današnje Štrosmajerovu prometnu, pa je samo toranj do tih vrata ostao do danas. Kamenita su vrata preinačena koncem XVI. ili početkom XVII. st. ostala do sada sačuvana, ma da su još 1875. tražili vrlo ugledni ljudi da se ta vrata poruše. Na istočnoj su strani bila vrata »Sirove dverce«, negdje kod vladine zgrade odjela za bogoštovlje i nastavu u Opatičkoj ulici, ali njima danas nema

6. Nacrt grada Zagreba iz početka XVI. stoljeća (1527.—1529.) (Iz „Mappae geographicae regni Hungariae... adiectis ichonographiis“ u bečkoj National-Bibliothek, cod. 8609.)

traga. Sjeverna su vrata (Frauentor) stajala kod Vrazova šetališta, a porušena su g. 1838.

U tom prostoru, što ga je opasavao zid od Mesničke ulice do Vrazovoga šetališta, pa uz Opatičku ulicu i sadašnju Štrosmajerovu promenu do Kapucinskoga trga pa k Mesničkim vratima bilo je devet skupina kuća (insula) a njihovi su stanari morali čuvati ključeve vrata: prva skupina čuvala je Kamenita vrata, druga: Sirove dverce, treća: Nova vrata (sjeverna), četvrta, peta i šesta, Mesnička vrata, a sedma, osma i deveta: Dverce. Tako nam se pokazuje grad Zagreb na najstarijem nacrtu (valjda iz god. 1528.), što je sačuvan u bivšoj dvorskoj knjižnici u Beču br. 8.069, a kopije se našlo u Dresdenu i Karlsruheu.¹ Samo je tamo narisano tek sedam skupina kuća. Na tom nacrtu sve je osim utvrđenja narisano še-

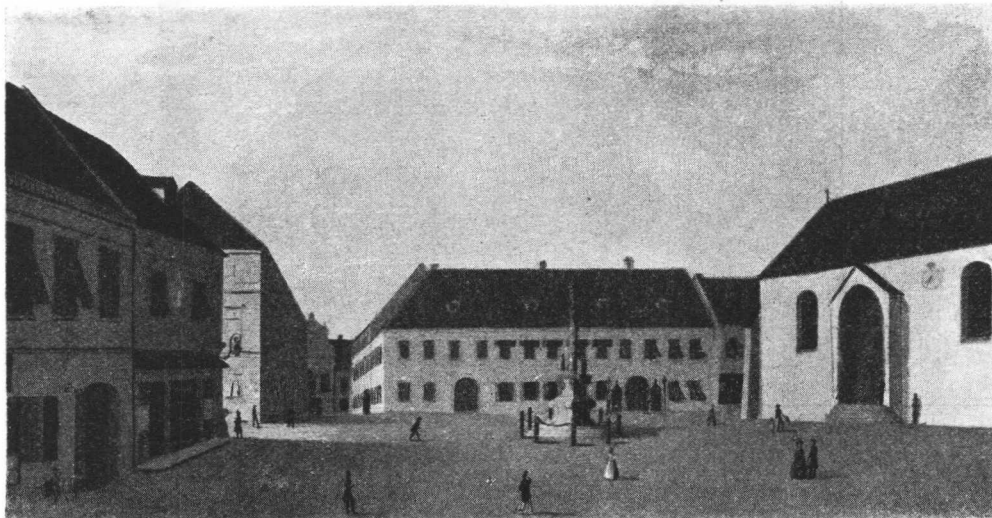
7. Stara kaptolska vijećnica.

matski, tek su tri crkve u gradu urisane u nekoj perspektivi. Te su tri crkve bez sumnje Markova, Katarinska i kasnija Kapucinska crkva.

Najznatnija je svakako Markova crkva: centar varoši, do danas još u mnogom zažonetna građevina. Nemamo pisanih svjedočanstava ni o njenom postajanju, ni o njenim graditeljima; samo labava tradicija hoće, da su je gradili venecijanski majstori, koji su Mletačkoj ulici do danas ime ostavili. Česte preudezbe izmijenile su mnogo toga, tako da ni sama gra-

¹ Isp. slike u »Savremenu« IX. 1914.: Gj. Szabó, Slike grada Zagreba iz četiri stoljeća; i onda, opet, u knjižici Vj. Klaić, Zagreb 1910.—1913. U Zagrebu 1918.

devina ne odaje jasno svoje povijesti. Brod je njezin trodijelan, a četiri masivna pilova služe za potporu rebara gotičkoga svoda. U svemu se pokazuje karakter vrlo rane gotike, koja nije daleko romanskom dobu, a isti karakter pokazuju i dvot-vrata s južne strane. Svetište i obje pokrajne apside djela su mnogo kasnijega vremena. Tu je sve lazanije, vitkije, a i znatna nepravilnost upućuje na kasniju izgradnju. Sakristija je stariji dio, a g. 1499. prigradilo se valjada kapelu sv. Fabijana i Sebastijana, koja je g. 1876. odstranjena, pa je tada skinut i jedini kameni zagrebački grb sa spomenutom godinom i pohranjen u Hrvatskom Narodnom Muzeju. Potres od g. 1502., pa veliki požari od g. 1645., 1674. te 1707. nemilo su oštetili crkvu, pa je naročito stradao toranj, koji je g. 1645. bio uništen, a novi je toranj u polovini XVIII. stoljeća dobio svoj sadašnji oblik. Ali nisu samo

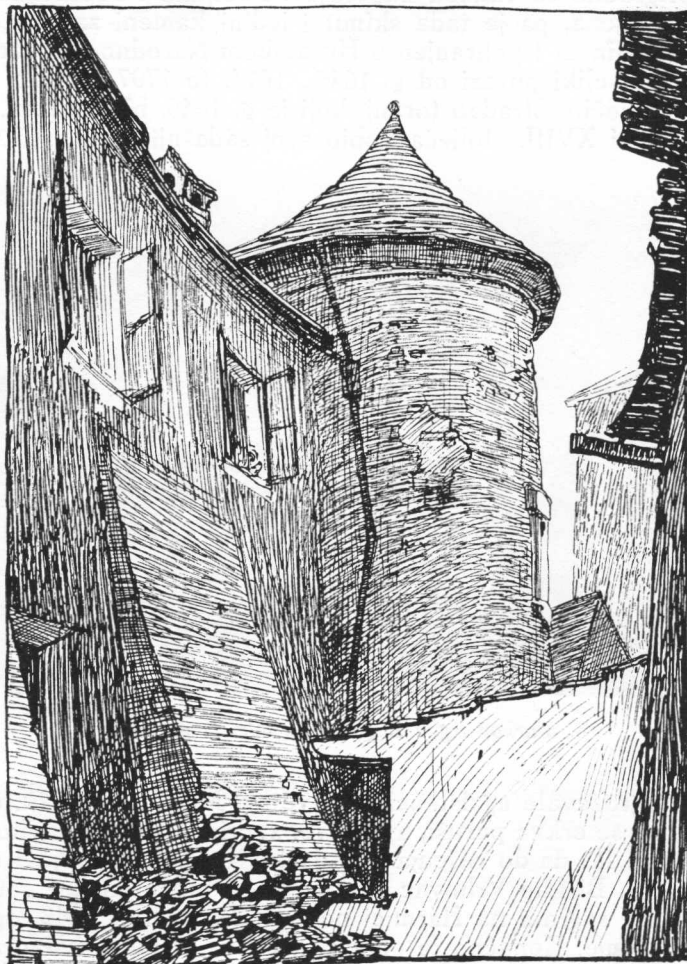
8. Markov trg u Zagrebu po slici iz g. 1846.

te nepogode ugrožavale egzistenciju crkve sv. Marka. G. 1770. odlučio je biskup Thauzy, da se crkva poruši, a g. 1778. zapriječilo je poglavito intervencija cara Josipa II., da do rušenja nije došlo. No g. 1805. pojavi se opet ta zamisao rušenja. Biskup Vrhovac zapriječio je, međutim, taj pothvat, tražeći, da se prije sagradi na Harmici novu crkvu. Ali g. 1848. opet se pomišljalo na rušenje. Konačno je pala i ta crkva u šake restauratoru bar. Schmidtu iz Beča, pa je posljednji broj »Vienca« god. 1875. donio sliku crkve nakon restauracije. Zanimljivi su pogledi onih dana na tu restauraciju. »Vienac« br. 17. g. 1875. piše: »Ta crkva sada nemilo skrpana i načičkana promienit će se iz vana i unutra posve prema pravilama umjetnosti. Šmid popravit će ju slogom rane pogermanske gotike . . . Prozori od šarenog stakla bit će po Šmidu sastavljeni prema ornamentiki naše narodne nošnje i Šmid veli, da kani u obće stvoriti djelo posve izvorno prema značenju našega naroda i zemlje«.

Prispodoba stare Markove crkve prije restauracije³⁾ sa sadašnjim stanjem pokazuje svu desperaciju onih zasada po kojima je crkva restau-

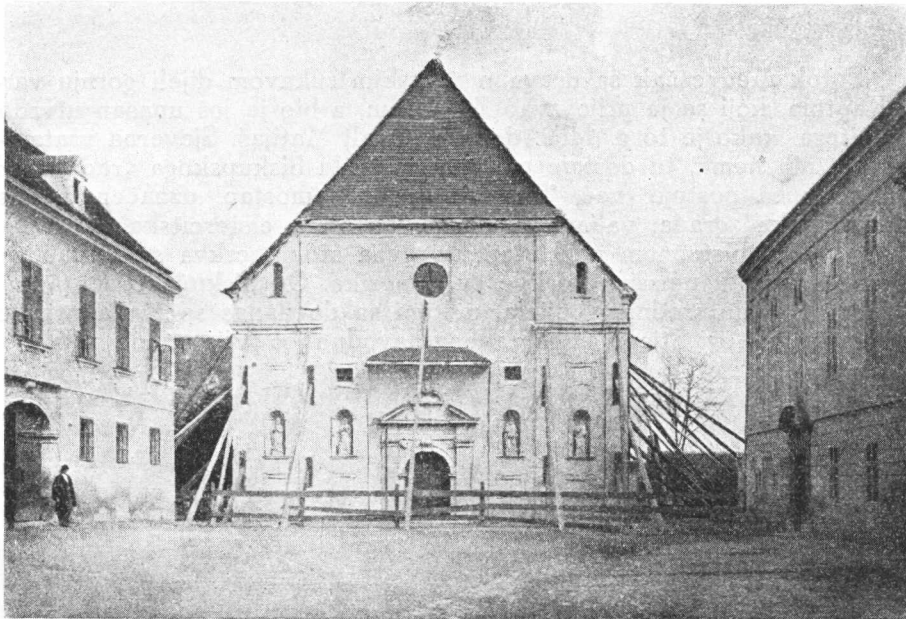
³⁾ Isp. »Narodna Starina« II. 77.

rirana i za koju se još g. 1886. zagrijavalo («Vijesti društva inženjera i arhitekta» 1886. 44.). Nestalo je ozbiljnog i mirnog izgleda, šarenilo je krova nevjerojatno neukusno, novi prozori samo su fantazija Schmidtova, koji je našao malo podataka za svoju restauraciju, što je stajala 85.929 for. 26 novč. To je, eto, sudbina najstarijega gotičkoga spomenika »grada na gričkim goricama«.

9. Kula nuz Plemićevu kuću na Dolcu. (Nacrt Lj. Babića.) Ostatak drevne utvrde, porušen uoči otvorenja kulturno-istorijske izložbe u Zagrebu g. 1925.

O druga dva gotička spomenika ne možemo ništa da kažemo. Prema nacrtu iz god. 1528. stajala je na mjestu današnje crkve sv. Katarine druga gotička građevina, valjda nekada crkva reda dominikanskoga, koji se ovamo doselio iz kraja oko današnjega orfanatrofija. Pa nacrtu, čini se, da je to bila vrlo stara crkva: otpornjaci pokazuju gotički način radnje, ali je apsida, čini se, polukružna, kako možemo predmijevati i za Markovu crkvu.

10. Crkva sv. Katarine u Zagrebu prije restauracije (snimljeno za vrijeme potresa g. 1880).

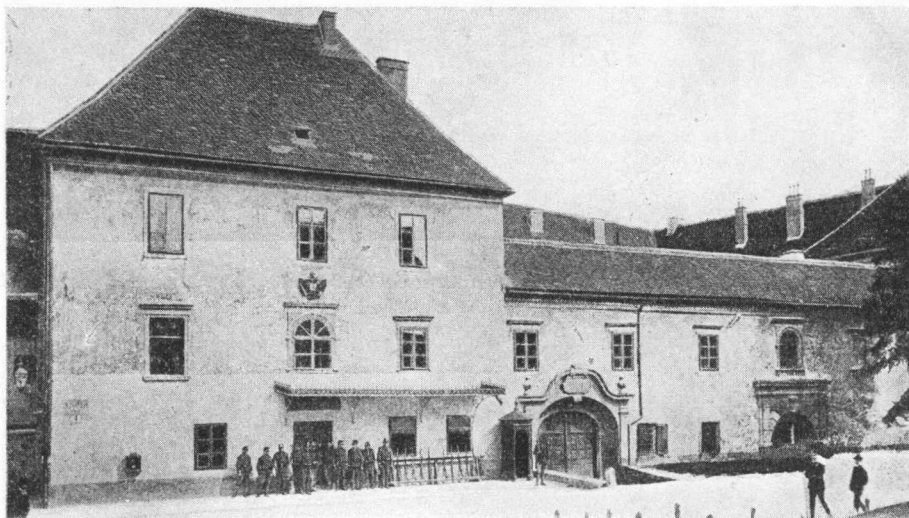

11. Crkva sv. Katarine u Zagrebu nakon restauracije.

Treća je crkva kasnija kapucinska, koja je stajala na tlu današnjega banskoĝa stola, nekadašnje realke. Komu je redu ta crkva isprva pripadala, ne znamo; možda nekim neznanim duvnama.

II.

Potok Medveščak sa drevnim mlinskim rukavom dijeli gornju varoš od Kaptola, koji se je prije zvao Zagrebom, a bio je još upasan utvrdom od pletera, kako je to g. 1469. dozvolio kralj Matijaš. Sjeverna vrata postoje, južnih nema, tu dostaje palisada uz kulu biskupskoga grada. Četiri skupine kuća postoje već, franjevački je samostan označen napose, jednako neka zgrada, valjda vijećnica, pa stara cistercitska crkva Marijina, a u jugoistočnom uglu stoji utvrđena stolna crkva sa Bakačevom kulom na mjestu porušene crkve sv. Emerika. Od biskupskoga grada se ne vidi ništa do srednjega dijela, u kom se do danas sačuvala prastara gotička kapela sv. Stjepana, sagrađena navodno još prije stolne crkve³.

2. Samostan Jezuita u Zagrebu, od najveće česti djelo XVII. st. Danas vojno zapovjedništvo

Historija stolne crkve zagrebačke barem je donekle ispitana i pripočena u djelima Kukuljevića, Tkalčića i njemačkoj raspravi: »Karl Weiss, Der Dom zu Agram. Wien 1860«. Upravo do skrajnosti bezdušna restauracija gospode Schmidt-Bolle uništila je svaku historijsku vrijednost toga najvećega spomenika gotike u Hrvatskoj. Ta gospoda se nisu žacala ni grbove na pročelju crkve zamijeniti kopijama, dok se na originalima cijepalo drva . . . Evo najvažnijih data katedralne historije⁴:

G. 1217. dade je kralj Andrija posvetiti, ali za provale Tatara g. 1241. postrada i ona. Timotej biskup (1264.—1287.) dogradi ono svetište s apsi-

³ Tu je kapelu dao sagrađiti biskup Stj. Babonić sredinom XII. stoljeća. Sačuvan je do danas jedan dio, budući da su jedan dio odrezali, da učine hodnik u biskupskom gradu. U sačuvanom su dijelu četiri gotička pilova sa kapitelima, koji pokazuju vrlo ranu gotiku. Danas je kapela zasuta, sigurno nekoliko metara.

⁴ Tkalčić: Spomenici grada Zagreba II. doc. 55. XI. str. 241. — Kukuljević: Kratak nacrt župne crkve sv. Marka. (Koledar društva čovječnosti 1872.). — »Vienac« 1875. br. 17, str. 280, 1876. str. 351. i 600., 1879. str. 705. — A. S. Pabirci o crkvi sv. Marka. (»Vijesti društva inž. i arh.« Zagreb. 1886. str. 44.). — Barlé: Povijest župa i crkava zagrebačkih. Zagreb. 1896.

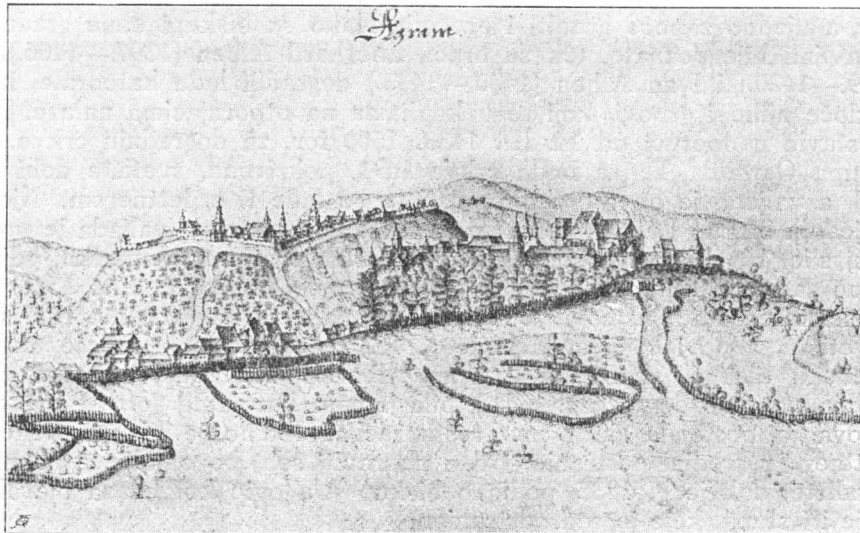
dom, a ujedno započne graditi i pročelje. Kako su biskupi dalje gradnjom nastavljali nije poznato, tek su braća Eberhard Alben (1397.—1406.), pa (1309.—1420.) i Ivan Alben (1420.—1433.) dogradili lađu katedrale, kako svjedoče njihovi grbovi, koji se u kopijama na otpornjacima nalaze. Ivan je ostavio u oporuci od 14. III. 1433. 1500 for. za dogradnju crkve. Za biskupa Oswalda Thuza bude crkva 1491. pokrivena, svetište dobi nov svod, a valjada je on pregradio svetište od lađe t. z. lettnerom. Njegov nasljednik biskup Luka Baratin nastavi gradnju zvonika (valjada je prema našoj slici bio lijevi najprije ugrađen), poruši crkvu sv. Emerika, gdje je Bakač sagradio kulu, koja je njegov grb i njegovo ime dobila. 1528. poharaše katedralu Thurnovi vojnici, 1624. upali crkvu grom i poruši svod u svetištu, a novi lošiji svod bude g. 1632. dogotovljen. Kad je Franjo Ergeljski, biskup, sklopio s Ivanom Albertalom g. 1633. ugovor zbog gradnje zvonika (dovršen g. 1641.), bila je naša katedrala gotovo onakova, kakova je postojala do t. zv. restauracije. Jedino je biskup Vrhovac »Lettner« u sredini odstranio, i dao napraviti sebi bogomolju, a nasuprot pjevalište, dok je g. 1835. podigao biskup Alagović kod ulaza pjevalište na četiri stupa, koje je sad odstranjeno.

Kakova je bila crkva sv. Marije u to doba, ne znamo ništa više, ali franjevačka crkva bila je već onda dograđena u glavnom onako, kako ju je naša starija generacija još poznavala. O izgledu Vlaške ulice sa izginulom crkvom sv. Antuna i o Podgrađu, kasnijoj Ilici sa crkvom sv. Margarete, koja je koncem XVIII. stoljeća prodana pravoslavcima, pa u XIX. stoljeću pregrađena, nemamo ni pojma, tek se po analogiji može suditi, kakove su izgledale te građevine. Tako je došlo novo doba, došlo XVII. stoljeće. Ostaci građevina toga doba nisu brojni, ali odaju, da je to doba širokog pogleda ne samo na tijesnu sadašnjost već i na budućnost. Mi se danas u arhitekturi trudimo, da se riješimo suvišnog balasta »štukanih fasada«, koje nam je ostavio barok, da se vratimo prvotnoj, nemaskiranoj arhitekturi, koja treba u prvom redu odlične razmjere, a ne treba lažnog, prilijepljenog ukrasa, koji priječi svrsishodnost.

Borba za jednostavnost u arhitekturi tek je otpočela, Amerika prednjači svojim neboderima, a matora majčica Evropa klipše tromo za njom . . .

III.

Sedamnajsto je stoljeće i u nas stvorilo odličnih djela, koje žive do današnjega dana, a još će daleke desetke godina služiti. A nije to bilo samo u arhitekturi: to je stoljeće, stoljeće reformacije i još jače protureformacije stvorilo širokovidne ljude na sve strane, pa i u drugim granama umjetnosti. Podsjećam samo na grandiozni oltar, koji u fragmentu svjedoči o snazi i veličini svoga stoljeća, a nas u umjetnosti potiskuje u deseti red. Iz ovog doba imademo prve slike grada Zagreba. Jedna je nastala oko g. 1636., a nalazi se u zbirci kneza Raimonda Montecucculia u Beču (u Kriegs-Archivu), dok je druga dobro poznata Valvasorova slika iz vremena oko g. 1689. Prva slika pokazuje crkvu kapucina, isusovačku crkvu, a nema još klarisa, ali se vidi nekakav silaz tamo, gdje moramo tražiti »Sirove Dverce«. Vidi se crkvu sv. Margarete i nedovršen toranj katedrale, koji se g. 1633. počeo graditi. Zdepasta i zbijena slika Valvasorova pokazuje u gornjem gradu već crkvu klarisa, a dolje katedralu sa tornjem, koji je već tada bio izgrađen.

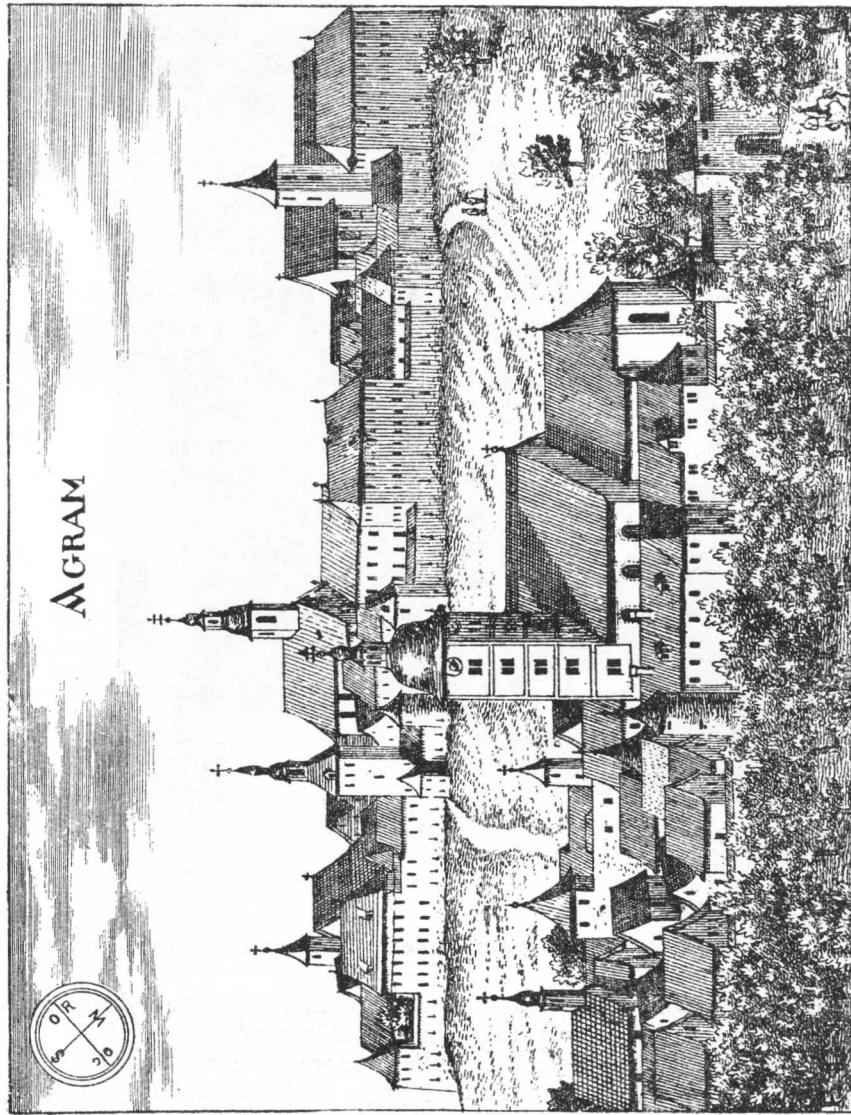

13. Zagreb oko g. 1639. (Kriegs-Archiv u Beču. Iz zbirke „Vierzig zwey saubere Abrisse verschiedener Gränzfestungen, Schlössern und Städte in Hungarn...“)

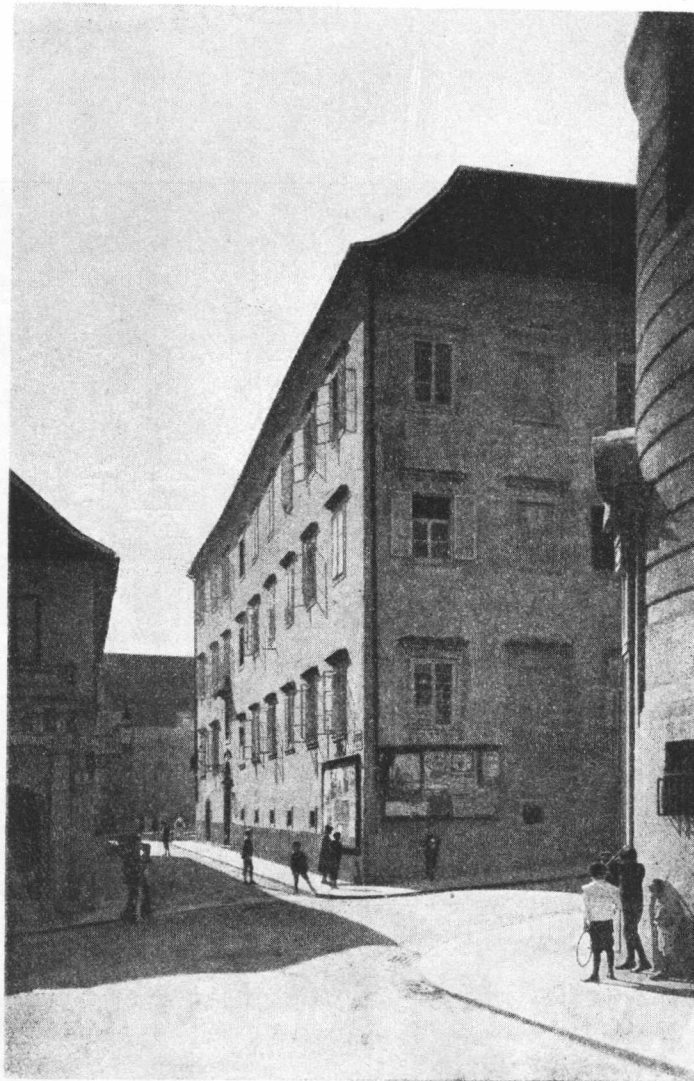
Ogledajmo redom rad arhitekata XVII. stoljeća. Što se radilo na katedrali, već je spomenuto. Ivan Albertal je dovršio i postavljen je novi svod u svetištu. Ali za odlično umjetničko shvaćanje zagrebačkoga biskupa Vinkovića (1637.—1642.) svjedoči činjenica, da je prolazeći kroz mađjarsko mjesto Ják upoznao prekrasni romanski portal tamošnje drevne benediktinske crkve, pa je g. 1640. sklopio ugovor s Kozmom Millerom, klesarom iz Krškoga, da mu načini isto takav portal u Zagrebu prema danom nacrtu. Kozma se Miller dao na posao, ali biskup Vinković nije doživio dokrajčenje svoga nauma. Portal je skoro iza njegove smrti dokrajčen i postavljen: tek se vidjelo, da to nije puka kopija, jer samosvjesno vrijeme baroka nije se moglo naprosto kopirati, već je stvoreno osebujno djelo, koje je frapantnom sličnošću sa portalom zavaravalo istraživače, sve dok nije J. Barlé pokazao istinu.⁵ Kanonik Lj. Vukoslavić dovršio je konačno to djelo g. 1673., kad je valjda portal nastradao. Sam restaurator Schmidt htio je taj portal sačuvati, ali bude drukčije odlučeno: on morade u ropotarnicu, ma da mu je vrijednost historička i umjetnička daleko veća od sadašnjega.

Nu nije se samo radilo na opravku i dogradnji crkve već i biskupskog grada. Najstariji naš nacrt prikazuje grad još vrlo neznatan; tek se ističe onaj dio, u kojem je bila kapela sv. Stjepana. Slike XVII. stoljeća pokazuju već grad dobro izgrađen: grad je na jedan sprat prema jugu izgrađen, ali se još ističe i ona kapela. Kad je biskup Šimun Bratulić (1604.—1611.) dao načiniti hodnik iz dvora do crkve mora da je dvor bio već znatno izgrađen. Petar Domitrović (1611.—1628.) sagradi onaj dio, gdje je kasnije smještena knjižnica za biskupa Aleksandra baruna Mikulića (1693.), koji je tu postavio spomen-ploču, svoj grb. Domitrović je opravio i istočnu stranu grada, pa je uglavnom ostalo sve tako do biskupa

⁵ »Vjesnik hrv. arheološkog društva« XII. 307.

14. Zagreb g. 1689. iz Valvasorova djela „Die Ehre des Herzogthums Krain“ (Laibach 1689.)

15. Nekadašnji Plemički konvikt u Zagrebu, građevina XVII. st. Prije odgojište Isusovaca

Jurja Branjuga (1708.—1722.), koji je na južnom krilu digao drugi sprat, a konačno je dovršio izgradnju dvora biskup Alagović oko g. 1833.

Među najbolje tvorevine XVII. stoljeća moramo ubrojiti staru kaptolsku vijećnicu. Kaptol je morao imati i prije svoju vijećnicu,⁶ ali o njoj ne znamo ništa, tek naslućujemo, da je ona to narisana na starom nacrtu. God. 1674. dobi kaptol od sabora pripomoć za izgradnju vijećnice, koja je g. 1675. već dograđena bila, tako da je podban Gotal morao zamoliti kaptol, da mu dozvoli održanje podbanskoga suda tamo, jer je gradska kuća nastradala za požara g. 1674.⁷ Ta je zgrada bila izvrsno postavljena,

⁶ Isp. »Narodna Starina« II. 75.

⁷ E. Laszowski u »Jut. Listu« 23. XII. 1923.

16. Bivši Plemički konvikt u Zagrebu nakon restauracije u novije doba

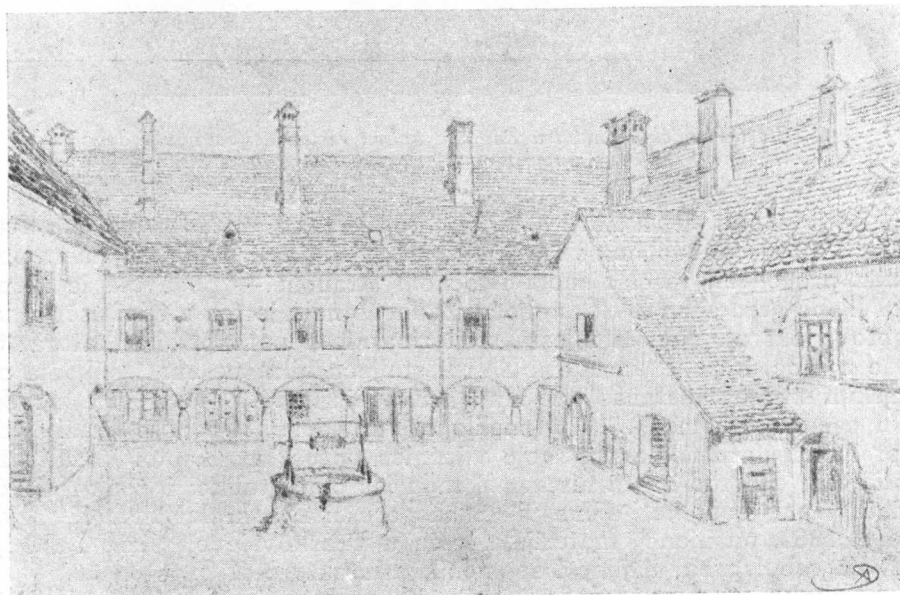
tako da je zatvarala sa sjevera taj trg, koji je tako postao svečanom dvoranom Kaptola. Uslabljena sa svih strana s visokim krovom, trijemom pod južnim pročeljem, raščlanjenom istočnom stranom — podavala je lijepu sliku lijepe građevine XVII. stoljeća. Žalibože nam je tek u slici usčuvana, a gotovo baš na njenom mjestu stoji ribarnica, potpuna karikatura te lijepe zgrade, koja je kasnije u XVIII. stoljeću bila urešena i slikama na vanjskim stijenama. Danas vrlo mnogi shvaćaju ljepotu ove iščezle zgrade, ali u osudno vrijeme g. 1876. mislilo se drugačije. Onda se tražilo da Kaptol onu staru neukusnu svoju vijećnicu poruši, nu Kaptol je žalibože zahtijevao, da grad za tu ništavu zgradu još plati toliko i toliko tisuća forinti.⁸ Ipak bude te godine vijećnica porušena, a kotlar Murgić sazida sebi g. 1882. od njenog materijala kuću u Draškovićevoj ulici. Tako je grad Zagreb izgubio najljepši spomenik arhitekture XVII. stoljeća.

Nekako u isto vrijeme kad i vijećnica nastala je i ona kuća, za koju se držalo da je pregrađeni cistercitski samostan, ali je E. Laszowski utvr-

⁸ »Vienac« 1876. str. 456.

17. Stara Patačićeva (Plemićeva) kuća na Dolcu u Zagrebu. (Iz rukopisnog ilustrovanog zbornika „Status familiae Patachich“ u Sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.)

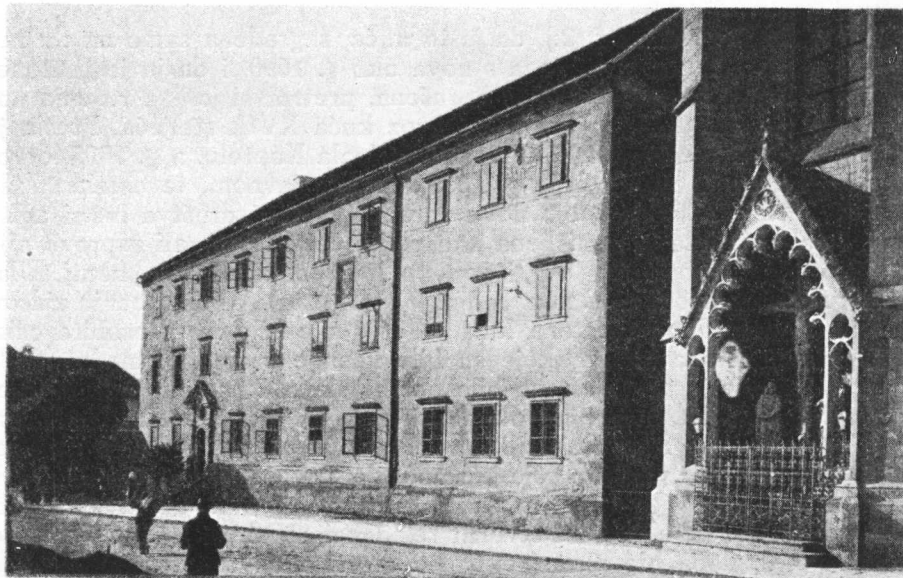
18. Nutrašnjost g. 1925. porušene kuće protonotara Plemića na Dolcu u Zagrebu (tobože cistercijski samostan). Tipično dvorište sa starinskim zdencem, opasano arkadama, koje su dijelom zazidane. Nacrt prof. A. Jirouška.

dio (»Hrv. Zmaj«, 1917. str. 2.), da je to kuća, sagrađena samo na tlu nekadašnjega cistercitskoga posjeda s nova oko g. 1690. i da ju je protonotar Gjuro Plemić sagrađio. Sad je porušena, pretrpivši još za rušenja požar, pa se vidjelo, da je to doista naskroz kuća XVII. stoljeća. Prešla je baštinom u ruke familije Patačić, kasnije pripala Kaptolu, a g. 1825. otvorena je privatna škola, koja je g. 1839. postala javnom, te ostala tu do god. 1877., kad je dobila svoju novu zgradu (»Vijesti društva inž. i arh.« 1885.). Ova kuća bila je zamišljena kao veliki četverokut, ali zapravo nije bila nikad dograđena: sjeverno i istočno krilo ostadoše fragmenti. Ulazilo se velikom portom na Dolcu. Jedini je stari ostatak obrambenih zidova bila ona jugozapadno smještena kula. U njoj nije bilo ništa osobito osim lijepih arkada u oba sprata, koje su bile kasnije zazidane: moda onoga vremena. Kasnije je tu smještena bila obrtna škola, konačno je kuća prelazila iz ruke u ruku, dok je napokon nisu porušili radi »regulacije« Dolca.

U gornjem se gradu smjestili od početka XVII. stoljeća novi crkveni redovi, a ponajprije Isusovci, koje je samo plemstvo pozvalo i favoriziralo. Čim su prva dvojica jezuita Ivan Zanić i Petar Vragović, stigla u Zagreb, ogleđavali su se, gdje bi sebi stvorili rezidenciju.⁹⁾ Stari je franciskanski samostan u to doba bio pust (»extreme dirutum ac desertum«), no kad su Fratiri saznali za namjeru Isusovaca, da se tamo ugnijezde, dohrlife smjesta u Zagreb i okupiraše opet svoj samostan. Ali Zanić je umah našao nešto bolje. Postojala je, naime, omanja zgrada, također ponešto ruševna (po pričanju Isusovaca), sagrađena na zidovima grada, s istoka, u kojoj je smjestio nadvojvoda Ferdinand svoga sina Ivana Karla »armamentarii praefectum«¹⁰⁾ Tu zgradu i porušeni samostan sv. Katarine, koji je nekad pripadao Dominikancima, dobiše Isusovci odmah, a dok se ne dovrši nova crkva sv. Katarine, sagrađena na mjestu prijašnje crkve, upotrebljavat će crkvu neznanih opatica sv. Marije, koju su naskoro bili dobili kapucini. Tijekom XVII. stoljeća izgrade isusovci ogroman samostan, naslonivši jedan trakt uz stari gradski zid, a po svoj su prilici upotrebili i ugradili i neke zgrade, koje su tamo postojale, napose se to čini vjerovatnim za sjeveroistočnu kulu, koja je ostala dio samostana. Na zapadu su postavili ulaz između dvaju tornjeva. Nad ulazom postojao je do g. 1880. tornjić sa zvonom. Kako je to bila solidna građevina vidjelo se kod potresa, kad je tek neznatan dio bio oštećen. Forme su onoga vremena ovakove: u razmjerima je glavna važnost, ornamenta gotovo i nema, a prostorije većinom su svodene. Uz taj samostan nastade od g. 1620.—1622. crkva sv. Katarine, opet sasvim u duhu svoga vremena izgrađena, kako su na pr. posagrađene varaždinske crkve onoga vremena. Lađa i svetište jedan su prostor, po strani po tri kapele. Unutrašnjost je crkve djelo XVIII. stoljeća, kad se isusovački red domogao najvećega sjaja i upliva. Požari od g. 1645., 1674., 1706. nisu crkvu dakako pošteđili, a potres od g. 1880. toliko ju je ošteti, da je morala dobiti novo pročelje, koje se razlikuje od prijašnjega većom raščlanjenošću. Uz crkvu bude rano podignuta i akademija, kasnije gornjogradska gimnazija, nu ta je građevina u XIX. stoljeću dvaput znatno izmijenjena: prvi puta g. 1851., kad je prema

⁹⁾ Laszowski: Povijest zagrebačkih Isusovaca od g. 1608.—1618. »Vjes. kr. zem. arh.« XV. 161.

¹⁰⁾ Krčelić: De regnis Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae notitiae praeliminares. Zagrabiae 1770. p. 426.

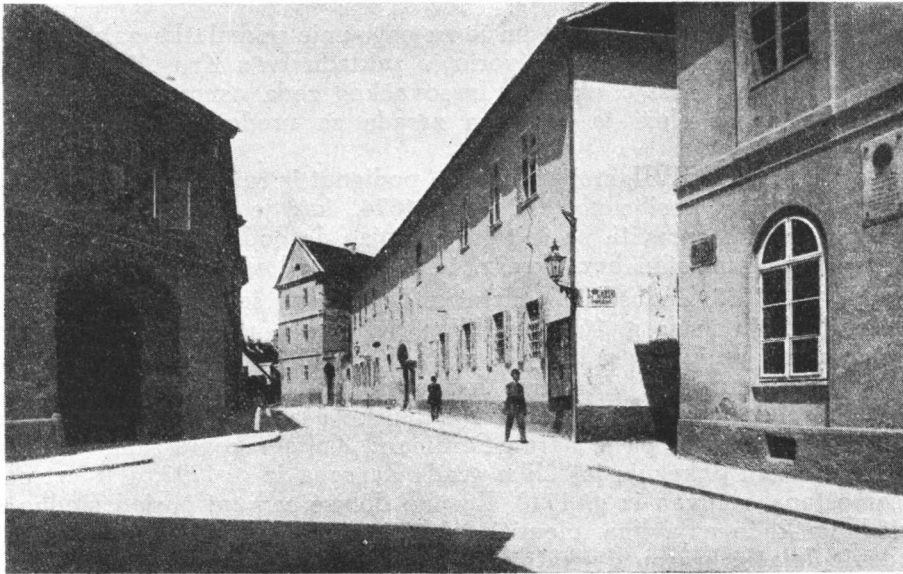
19. Samostan Franjevaca u Zagrebu, najvećim dijelom sagrađen u XVII. st.

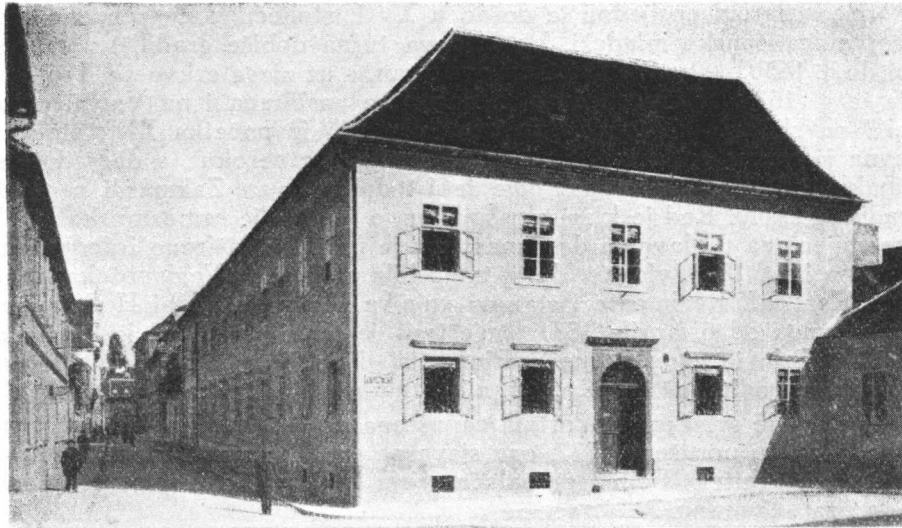
20. Kurija kanonika Iv. Znike na Kaptolu u Zagrebu, sagrađena g. 1619.*)
poslije restaurirana.

istoku produljena, a drugi puta g. 1872., kad je nadograđen drugi sprat, kamo se je smjestilo sveučilište, koje je tu ostalo do g. 1882. Nakon raspusta

*) Isp. Vj. Klaić, Kanonik Ivan Znika, meceni hrvatske književnosti i umjetnosti (1629.—1706.) »Bogoslovska Smotra« Zagreb 1925. str. 345.—359.

21. Nekadašnji samostan Klarisa u Zagrebu, kasnije pošta, konačno zgrada financijsalnoga ravnateljstva u Opatičkoj ulici u gornjemu gradu.

22. Kuća XVII. stoljeća u Kapucinskoj ulici u Zagrebu, navodno kuća Zrinskih.

isusovačkog reda preuze samostan vojnička vlast g. 1783., pa tu budu g. 1787. sva viša vojna zapovjedništva smještena, te je do kraja Austro-Ugarske tu postojala c. i kr. generalkomanda. Kako su Isusovci od prvoga trena svoga dolaska u Zagreb nastojali, da dobiju u svoje ruke odgoju mladeži, a plemstvo je upravo oduševljeno slalo svoje sinove k njima, podigoše jezuiti i veliko odgajalište na tlu, gdje je stajala kuća i vrt baruna Ivana Draškovića, kasnijega bana i palatina, koji im je to g. 1627. poklonio.

Ban Nikola Frankapan ostavio im je za odgajanje podmlatka zakladu god. 1634., a još prije — 1621. — stvorio je zakladu Ivan Krušelj, banov nesretni protivnik. Poslije ukinuća Isusovačkog reda osnovan je Plemički konvikt, a danas služi ta ogromna zgrada za uredovnice statističkoga ureda.

Jednako je u XVII. stoljeću s nova podignut iz ruševina samostan franjevac, naročito poslije potresa od g. 1674., kad je kanonik Dojčić dao samostan sasvim opraviti, pa je tako postojao do god. 1880. Opet ovelika zgrada, pravi samostan bez ukrasa, tek je gospodovao svojom masom.

U god. 1618. dođoše i Kapucini u Zagreb, pa se smjestiše uz crkvu sv. Marije, koju su do g. 1650. uredili, a neko su je vrijeme imali zajedno s Isusovcima. Uz južni gradski zid sagradiše sebi i samostan, koji još danas postoji preuređen. Za cara Josipa dokinut je samostan g. 1786. a g. 1805. prodao je za zagrebačku županiju, koja je sebi htjela tamo sagraditi županijsku kuću, pa je barun Ferdinand Kulmer kupio samostan. Kapucinsku crkvu pokazuju još slike grada Zagreba iz g. 1792, a tlocrt nam je samostana sačuvan iz g. 1770. Kasnije dobiše sav taj posjed ujedno sa susjednom kućom Pavlina, plemići Jelačići, pa je god. 1828. sagradio grof Ljudevit Jelačić krasnu dvokatnicu na mjestu stare crkve, gdje je kasnije smještena realka, za koju se g. 1864. podigao još jedan sprat na onom dijelu, koji stoji na sadašnjoj Štrosmajerovoj promenadi. Danas je sav taj stari samostan tako trošan, da se ne može ni pomišljati na kakav opravak.

Red klarisa posljednji je došao u XVII. stoljeću u Zagreb, da bude odgojiteljica ženske mladeži. Do Popova turna dobiše gradilište, gdje su sebi do g. 1650. sagradile prostran samostan, a uz njega crkvu sv. Trojstva, koja je g. 1670. bila posvećena, a nalazi se naslikana i na Valvasorovoj slici i na slikama s Meisterbriefa zagrebačkih iz početka XIX. stoljeća. Glavna je samostanska zgrada bila nepravilan četverokut, a dogradnja se primakla do Popovog turna, gdje je istodobno Ivan Zakmardi sagradio zgradu za školu. Red je klarisa raspušten, a zgrada je samostanska ostala nepromijenjena u glavnom do danas, tek je pročelje rašireno i dograćeno. Po planu iz g. 1816. vidimo, da je tamo bila smještena Feldapoteka, uredi Franz Karl Inf. Regimente i stanovi vojnika. Prema odredbi Hofkammer-Verordnunga od 6. aprila 1831. smještena je tamo pošta, pa je ostala do g. 1851. Tada je zgradu kupila Financija, koja ju i danas upotrebljava. Naumilo se podići još jedan sprat, ali su nacrti ostali neizvedeni.

Crkva je sv. Trojstva ostala zapuštena do g. 1837. kad je porušena, a istodobno su porušena 1837. ona sjeverna gradska vrata. Na tom mjestu sagradio je arhitekt Felbinger palaču grofa Draškovića, koji ju je kasnije prodao za »Dvoranu«.

To su, dakle, te velike crkvene građevine XVII. stoljeća. A u isto je doba nastala u Kapucinskoj ulici ona kuća, koja je nekada bila grofova Draškovića, a po tradiciji kuća Zrinskih. I tu su iste osobine: jednostavnost u rasporedu i pomanjkanje svakog suvišnog ornamenta. Ulaz u kuću nešto tijesan, jer je u dvorište kuće vodila posebna kapija postrance. Mnogo se nije sačuvalo više iz XVII. stoljeća. Pripovijesti o starini nekih zagrebačkih drvenih kuća tek su pripovijesti. Zagreb je onda bio malen, zidovi su još priječili razvitak grada. Još nema ni Duge ulice, u Hlci se okupilo tek nekoliko kuća. To će se uskoro promijeniti: osamnajsto, pa dalje devetnajsto stoljeće stvaraju u glavnom današnji Zagreb.

Resumé. — Dans l'article ci-dessus sur les »Monuments d'architecture du XVIIe siècle à Zagreb«, sont décrits les bâtiments du XVIIe siècle conservés jusqu'à nos jours autant qu'on peut les distinguer et les reconnaître au-dessous des essais de pseudorestoration ultérieure sans trouver d'appui ni dans l'histoire écrite ni dans des actes publiés. Beaucoup de caractéristiques des époques artistiques qui se sont déjà survécues dans le reste de l'Europe se retrouvent en Croatie même après. Ainsi, pour ne nommer qu'un exemple, le portail gothique de l'église à Yak en Hongrie est copié à Zagreb au XVIIe siècle, mais, à cette époque, il montra même involontairement des traces du baroque. Parmi les autres monuments du XVIIe siècle à Zagreb il faut nommer ce qui reste des bâtiments qui appartenaient à compagnie de Jésus de Zagreb (monastère, église de Sainte Catherine, l'internat de jeunes gens). Le monastère des pères franciscains montre aussi des traces de l'art architectural d'alors. Le même vaut pour le monastère des clarisses, délaissé à l'époque du joséfinisme, et pour la maison du ban croate Pierre, comte de Zrin. En dehors de la production architecturale on cultivait à Zagreb du XVIIe siècle aussi les arts décoratifs d'église, dont les monuments sont mieux conservés et en plus grand nombre que les profanes.